

- <sup>30</sup> Там само. – С. 65.  
<sup>31</sup> Там само. – С. 67.  
<sup>32</sup> Там само.  
<sup>33</sup> Там само. – С. 68.  
<sup>34</sup> Там само. – С. 69.  
<sup>35</sup> Там само. – С. 70.  
<sup>36</sup> Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3833, оп. 1, спр. 2, арк. 1, 2.  
<sup>37</sup> Там само. – Спр. 5, арк. 3.  
<sup>38</sup> Там само.  
<sup>39</sup> Там само.  
<sup>40</sup> Там само. – Оп. 2, спр. 1, арк. 45.  
<sup>41</sup> Там само. – Оп. 1, спр. 5, арк. 3.  
<sup>42</sup> Кук В. Державотворча діяльність ОУН. Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. // Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – Львів–Київ, 2001. – С. XIX.  
<sup>43</sup> Стецько Ч. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – Торонто, 1967. – С. 61.  
<sup>44</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833, оп. 2, спр. 1, арк. 45.

**Г. М. Стародубешь**  
(Тернопіль)

## **САМООБОРОНА ЯК ОДНА З ВАЖЛИВИХ ФУНКЦІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПІЛЛЯ (1944 – перша половина 1945 рр.)**

Проблема діяльності УПА та ОУН в роки Другої світової війни впродовж останнього десятиріччя стала об'єктом уваги багатьох вітчизняних дослідників. Проте акценти більшості з них в основному зосереджені на вивченні військового, політичного та ідеологічного аспектів українського Руху Опору в цілому та Української повстанської армії, зокрема. Фактично поза сферою наукових інтересів сучасних дослідників залишилася важлива проблема, пов'язана з діяльністю повстанського запілля. Разом з тим глибину трагізму подій і наслідків Другої світової війни неможливо осягнути повною мірою поза осмисленням сприйняття тогочасних подій безпосередніми їх учасниками. Йдеться не лише про визначення обсягів матеріальних втрат, але й (що значно важливіше) глибини морально-психологічної травми,

завданої війною.

Актуальність даної проблеми є, на нашу думку, беззаперечною. Визначення ролі й місця простої людини (чи то селянина, чи інтелігента) в українському національно-визвольному русі середини ХХ ст. допоможе зрозуміти, наскільки масштабними та природними за своєю суттю є ті національно-визвольні рухи, які активно розгортаються практично в усіх регіонах сучасного світу.

У даній розвідці ми концентруємо увагу на визначенні причин та особливостей виникнення самооборони українського повстанського запілля в 1944 – на початку 1945 рр., а також на формах та методах її функціонування.

Необхідність організації самооборони місцевого населення волинських сіл була викликана об'єктивними умовами військового часу. В першу чергу, виникла нагальна потреба захистити себе перед небезпекою фізичного винищення з боку фашистських окупантів. Перші самооборонні куцові відділи та боївки, сформовані за ініціативою оунівського підпілля на теренах повстанського запілля, виникли в другій половині 1943 р. Оскільки фрагменти проблеми творення, роль і значення їх діяльності в названий період нами вже розглядалися<sup>1</sup>, проаналізуємо особливості даного явища в наступні, 1944–1945 рр.

Зимово-весняні місяці 1944 р. принесли з собою нові військово-політичні реалії. Західноукраїнські землі силами Червоної армії поступово звільнялися від німецької окупації. Зважаючи на це, керівництво українського національного руху Опору ініціювало внесення певних коректив у загальну тактичну лінію визвольної боротьби. Головне вістря збройного спротиву тепер спрямовувалося не стільки проти німецьких окупантів, скільки проти поляків, представників радянської влади в особі Червоної армії, НКВС, МВС, керівників, рядових членів місцевих партійних і радянських органів влади та ін. Саме ці сили, на думку керівництва націоналістичного підпілля, становили реальну серйозну загрозу існуванню повстанського запілля, а значить – і УПА.

В першій половині 1944 р. епіцентр української національно-визвольної боротьби поступово зміщується з північно-західних волинських земель на західні, в Галичину. Оунівське підпілля, фактично виконуючи роль органів легітимної влади в західноукраїнському регіоні, взяло на себе відповідальність за належне забезпечення морального й фізичного стану повстанського запілля. Спершу це стосувалося збереження життя місцевого українського населення перед загрозою постійних нападів поляків, німців, а пізніше – окремих загонів радянських каральних органів.

Організація практичних заходів стосовно належного забезпечення самооборони місцевого населення покладалася на низові структурні ланки

оунівського підпілля. Так “у зв’язку з великим загостренням ситуації в терені, а також небезпеки зі сторони німчаків та поляків” наказувалося “районним провідникам до 25.04. ввести в життя на своїх теренах теренові клички, що вповні уможливило б опанувати ситуацію в цьому терені”. Рекомендувалося “село поділити на окремі дільниці-десятихатки. На кожному десятихатку призначити (з тієї десятихатки), що нічню держала би, стійку, а в небезпеці, яка загрожувала б мешканцям, поставила на ноги всіх зі свої дільниці. На всіх в’їздах до села... виставити нічні стійки в силі найменше трьох людей, завданням яких було б, після згори наданих кличок, перевіряти тих людей, що в’їздять у село. Крім цих стійок, на означеному в селі алярмовому пункті умістити поготівля (не менше 5 людей), яких алярмується у випадку спротиву затриманих людей на в’їзді. У випадку загальної небезпеки стійки на в’їздах разом з поготівлям беруть на себе оборону села. Алярмові в свою чергу ставлять на ноги всіх мешканців, причому взагалі забороняється всяка біганина по селу...”<sup>2</sup>. Загалом діями по захисту села керував станичний або ним призначений чоловік. Як бачимо, даний документ містить досить детальні інструктивні положення щодо організації самооборони кожного окремого села. Це було викликане наявністю складної військової ситуації в даному регіоні, зумовленої наближенням та переміщенням фронту.

Керівники оунівського підпілля намагалися не випускати з-під свого контролю ситуацію на місцях. Зважаючи на певну розгубленість серед низового членства, викликану невизначеністю тогочасної ситуації, вони почасти змушені були застосовувати жорсткі методи керівництва, непоодинокі підтвердження чого знаходимо в архівних документах. Зокрема, дехто “Сумний” (напевно, керівник рівня районної чи повітової ланки повстанського підпілля. – *Авт.*) у своєму листі від квітня 1944 р. наказує другу “Галаті” “зробити таке: 1. Подати ім’я, прізвища та псевдокомендантів сіл із самооборони, а коли їх іще немає, то маєте їх зараз поставити й припоручити їм роботу висилати в сусідні села розвідку, бо за кожний недопильнований вчинок будете відповідати, бо в селі має бути комендант самооборони, а також на 8.04.1944 р. маєте вже їх подати. 2. Подавати, скільки червоні зловили людей, та що заподіяли”. Автор листа, обурений поведінкою підлеглого, категорично заявляє, що “більше про самооборону та цих рекомендацій писати не буду вам, а, звичайно, проведу контролю, і Вас візьмуть до відповідальності, бо вже хватить, я пишу, а Ви собі нічого на то, навіть у селах нема коли самооборони, а Ви собі легковажите в революційний час”<sup>3</sup>.

Особливістю загальнополітичної ситуації в тогочасній Галичині була наявність тут гострого українсько-польського протистояння, що так само стало причиною творення місцевих відділів самооборони. Для прикладу, в надзвичайному розпорядженні від 6.04.1944 р з терену “Карпати” наказу-

валося: “Всім негайно провести чистку свого району від польського елементу та від українсько-більшовицьких сексотів. Створити при районі для тої цілі боївку з наших членів, яка мала б завдання ліквідувати вищесказане”. Щодо “більших великих станиць”, то в документі вказувалося, що такі “від цього елементу будуть очищені нашими військовими відділами навіть у білий день... Очистка терену має бути викінчена ще перед нашими Великодніми святами”<sup>4</sup>.

Створювані боївки, самооборонні кушові відділи на загал намагалися виконувати покладені на них завдання. “Зорганізовані на початку (березень-травень 1944 р. – *Авт.*) у всіх повітах Тернопільської округи невеликі бойові групи зводили з більшовиками завзяті й героїчні бої. Наприклад, у селі Теклівці сім наших людей ставили спротив цілому полкові, що оточив село. Дуже активною була група М. В. на Скалатівщині, що діяла в совітських мундирах і дуже паралізувала діяльність НКВД”<sup>5</sup>. Згідно з інформацією, у терені “Маківка” “під час операцій погромницьких військ, силою яких (тисячі осіб) відбулося. З бої самооборонних кушових відділів дня 3.05.1944 р. СКВ під ком. Яреми звів бій у поля с. Долина і, вирвавшись з оточення, вбивши 4-х більшовиків, здобув 1 кулемет. Другий бій звів СКВ під командуванням Д.З.У. – 45 коло с. Бортники з переважаючим ворогом. Бій зав’язався за врятування провідника К. і тривав 7 год. Третій бій СКВ звів 6.05. в с. Кривошулах з большевицькими окупантами”<sup>6</sup>.

Подібну інформацію знаходимо й у звітах з інших регіонів, наприклад Стрийщини. Так, у повстанському терені під кодовою назвою ч.6/44. “дня 30.05.1944 р. ... окружна боївка в числі 15 осіб ... у с. Завадка” напала на 10 червоних партизанів, які тут квартирували, й захопила у них “2 дехтярі, 6 дисків з набоями, 5 МП, 3 десятизарядки і крісі”<sup>7</sup>.

Окрім функції захисту населення повстанського запілля, на так звані організаційно-мобілізаційні референтури оунівського підпілля покладалася низка інших, не менш важливих завдань. “Оргмоби при повітових та окружних проводах” несли відповідальність за: “1. Організацію й мобілізацію відділів та якість матеріалу, надісланого до відділів, який обов’язково мусить бути перевірений відповідними чинниками ще перед висилкою до відділів; 2. Військовий вишкіл у терені, який мусить бути стисло контрольований; 3. Зброєю в терені та її належний догляд”<sup>8</sup>.

Поступове утвердження радянської влади в західноукраїнських областях (весна – початок літа 1944 р.) супроводжувалося жорстоким придушенням будь-якого організованого націоналістичного руху Опору. Зважаючи на наявність доволі об’ємної історіографічної бази щодо висвітлення даної проблеми<sup>9</sup>, зупинимось лише на аналізі окремих аспектів наслідків такого процесу радянізації. По-перше, масова мобілізація чоловічого населення

краю до лав Червоної Армії позбавила УПА значного кадрового резерву, підірвала основи повстанського підпілля. Так, автор інформаційного звіту з Тернопільщини підкреслює, що “вести боротьбу з НКВД було можливим тільки до мобілізації, тому що в терені ще було багато мужчин, і вони не звертали на себе увагу при переходах”. Згодом, “навіть окружні й повітові боївки треба було розпустити, тому що більшими боївками не можна було на цьому терені оперувати з приводу конспірації, прохарчування. Було організовано боївки величиною роя, а потім і це показалося не практичним. Оперували боївки в числі від 5 до 6 чоловік з кулеметом”<sup>10</sup>.

Не менш гостро, ніж проблема надлому фізичних сил запілля, постало питання стосовно певного деформування суспільної моралі, що виявилось в поширенні занепадницьких настроїв серед місцевого українського населення, зневіри в можливість здобуття незалежності Української держави, страху перед репресіями з боку радянських органів влади. У зв’язку з цим виникли певні труднощі в плані добору кадрів на відповідальні ділянки роботи повстанського підпілля. Автор одного із звітів висловлює занепокоєння з приводу того, що “відстав від нас військовик району Щиреччини. Людина добра, хора на серце, тепер не видержала терору більшовиків – відстала. На його місце назначено друга Холодного... Військовик району Городеччини заслаб і не витримав нового темпу праці, залишився позаду. Місце військовика обсажене Багряним...”<sup>11</sup>.

З дещо подібними проблемами зустрілося повстанське підпілля Березанської округи. На початок осені “в більшості терену було зорганізовано самооборонні відділи”. Серед найголовніших перешкод цій роботі виділялися “подекуди брак зброї, брак відповідних охочих людей до цієї роботи, а також відсутність командантів, які зуміли б самооборонні групи очолити”<sup>12</sup>.

Необхідність перебування в стані підрадянської дійсності спонукала керівництво повстанського руху внести певні корективи до тактики подальшої боротьби, зокрема в плані організації самооборони повстанського запілля. В першу чергу це стосувалося визначення позицій оунівського підпілля щодо органів більшовицької адміністрації, влада яких поширювалася на місцях.

7.10.1944 р. було поширено наказ терновим провідникам та оргмовам до виконання. В документі вказувалося на необхідність: 1) Терновим провідникам звернути більшу увагу на військові справи на своїх теренах. Оргмоби займаються своєю роботою, тобто організацією та мобілізацією нових відділів УПА та самооборонних кушів, а також працею цих останніх. Оргмовам охопити працею цілість справ у своєму терені. 2) Опанувати та упорядкувати всі самочинно створені відділи, організувати нові відділи УПА. Не допускати до діяння анархічних відділів, як і, з другого боку, охоронити

перед анархією всіх українців, які опинилися перед рамцями легального життя. 3) Подбати про військовий вишкіл усіх тих, хто ухилився від мобілізації до Червоної Армії, а через брак зброї не можуть бути включені до рядів УПА. А саме в цей спосіб, що командири СКВ переведуть окремих вишкіл з цих людей. ...8) Теренові провідники та оргмоби переведуть та перешлють точний виказ стану зброї, виряду, амуніції та ін. вжиткового стану. 9) Скасувати всяке приватне посідання зброї”<sup>13</sup>.

Як бачимо, основні зусилля підпілля були спрямовані на впорядкування військової діяльності в запіллі. Ставилося завдання не втратити контролю за процесом організації самооборонних відділів, не допустити його анархізації. Важливо було зберегти у населення краю відчуття постійної присутності “своєї української влади”, здатної захистити його від свавілля “більшовицьких окупантів”.

Зважаючи на значні кадрові втрати, яких зазнало запілля (головним чином, у період мобілізації до лав Червоної армії, а пізніше – внаслідок збройного протистояння з певними органами радянської влади), у багатьох районах Тернопільщини не було налагоджено відповідним чином роботу оргмобів. Автор одного з повідомлень зауважує, що “відчувається великий брак відповідних людей при окрузі, повітах, районах, а також труднощі порушування в терені. Однак основою недосагнення в роботі є брак власної ініціативи у людей на відповідальних постах. Недосагнення скріплені ще і тим, що на всіх постах окружних оргмобів відбулися персональні зміни, і люди, які прибули на нові пости, не знають терену і ділянок своєї праці та людей”. Тим не менше, часу на адаптацію в новому середовищі їм не відводилося. Новопризначені оргмоби організовували й брали участь “у вишколенні самооборонних боївків”, проводили ревізію наявної в терені зброї та військового “виряду”, складаючи з цією метою “списки мобілізаційного характеру”, які включали у себе: “1) кількість людей в самооборонних боївках; 2) стан здорових мужчин у терені; 3) стан ворожих сил у терені”<sup>14</sup>.

Така ж робота проводилася на теренах Дрогобиччини. Так, організаційний звіт з повіту “Сад” за час від 17.10. до 5.12.1944 р. засвідчує, що “у військовій ділянці проведено в першу чергу частину контролю кушів. Для піднесення їх бойової справності проведено 5-ти денний військовий вишкіл кушових військовиків і кращих боєвиків південного району. Вишкіл проводив 25–30 жовтня друг Вихор (кваліфікований вишкільник). Реорганізовано також повітову жандармерію і підпорядковано її безпосередньо повітовому військовикові. Комендантом її призначено друга Мирона (“Крука”) пізніше – друга “Запорожця”. Жандармам поручено, в першу чергу, стягнення військового виряду і зброї для УПА”<sup>15</sup>.

Діяльність повстанського запілля в плані організації самооборони

місцевого населення значно активізувалася в осінні місяці 1944 р. У період від 9.10.1944 р. до 20.11.1944 р. на теренах Львівщини було “організовано й вишколено по повітах і районах рої. Бірманський повіт налічує 9 роїв; Мостиський – 5 роїв; Добромільський повіт щойно змонтував військову сітку й зорганізував жандармерію, яка вже діє. В Черемиськім повіті через облави не вдається організувати відділи. В окрузі Сянік і Ярослав створено вже жандармерію”<sup>16</sup>.

Військову сітку було також налагоджено на Перемишлянищині. Як і раніше, виникали певні проблеми з кадрами, як у плані професійної підготовки, так і морально-психологічної готовності їх до боротьби. Зокрема, не вдалося створити військової сітки у Сянічкій окрузі. Причиною такого стану було те, що “військовий оргмоб, не звітуючи, залишив терен. 5.11.1944 р. вислано в Сяноччину військового оргмоба з 14 особами, які мають завдання налагодити військову сітку, зібрати військове добро: кріси, гранатомети, амуніцію, мундири та коци. Цього добра змагатиновано в окрузі в більшій кількості”<sup>17</sup>.

Досить непогано виглядав кадровий склад у Тернопільській окрузі. У звіті за листопад 1944 – січень 1945 рр. йшлося, що “функцію окружного оргмоба тут виконує ком. “Бурлака”, а йому до помочі взято ком. “Супа”. Функцію повітового оргмоба в Тернопільському повіті займає ком. “Зоренко”, в Теребовельському повіті – ком. “Бар”, в Скалатському повіті ком. “Дмитренко”, в Копиченецькому повіті – ком. “Лесь”, в Чортківській окрузі функцію окружного оргмоба виконує ком. “Сосновий”, його помічник – ком. “Яскравий”, повітовий оргмоб Чортківського повіту – ком. “Орест”, Бучацького повіту – ком. “Горліс”, Борщівського повіту – ком. “Калина”, Залищицького повіту – ком. “Пугач”.

В Бережанській окрузі функцію окружного оргмоба виконує ком. “Човен”, йому допомагає ком. “Шах”. Функцію повітового оргмоба в Рогатинському повіті займає командир “Вівчар”, у Перемишлянському повіті ком. “Довбня”, в Підгаєцькому повіті ком. “Нечай”, у Бережанському повіті ком. “Чар”, у Зборівському повіті – ком. “Кармелюк”<sup>18</sup>.

Основним завданням військової сітки повстанського запілля восени 1944 р., як і раніше, залишався захист місцевого населення від нападів ззовні. Найбільш поширеними формами її існування були “відділи та самооборонні кущі, яких на повіт припадало 3–5. Люди, які входять до складу боївок, є, звичайно, в більшості не військові, однак добрі боєвики. Вони виправдали себе в численних боях та акціях, в яких вони набирають досвіду та гарту”. Результатом діяльності таких загонів стало витіснення з окремих теренів поляків, які “мали страх, і вибиралися до райцентрів або на Захід”<sup>19</sup>, та посилення боротьби з “українсько-більшовицькими сексотами”<sup>20</sup>. І надалі важливою ділянкою роботи військової сітки залишалося вирішення проб-

леми, пов'язаної із забезпеченням "стану зброї та амуніції"<sup>21</sup> повстанського руху.

Зауважимо, що досить часто військова сітка запілля не повною мірою справлялася з покладеними на неї обов'язками. "В останньому місяці, – говорить в одному з оунівських звітів, датованому листопадом 1944 р., – поза стягненнями назначеного контингенту харчових припасів і зброї не вдалось повести праці". Автор документа причину такої ситуації вбачає в тому, "що через цілий час відбуваються облави. В облавах беруть участь приблизно 400–500 більшовиків і поляків... . Облави є причиною застою в праці, бо члени на відповідних постах пересиджують днями в лісах по криївках, і доводиться довший час шукати ще за ними, щоб налагодити якусь справу"<sup>22</sup>. Документальні джерела підтверджують правильність таких висновків, адже "до кінця 1944 р. армія, правоохоронні органи і внутрішні війська провели до 6,5 тис. операцій"<sup>23</sup>. Об'єктами нападів та терору виступали не тільки відділи УПА, але й місцеве цивільне населення, підозрюване у співробітництві з повстанцями.

Особливою активністю вирізнялися так звані винищувальні батальйони ("истребительные батальоны"), формування яких припадає на останню чверть 1944 року. У листопаді "були сформовані і діяли 203 винищувальних батальйони – 27 796 бійців і 2 997 груп сприяння – 27 385 осіб"<sup>24</sup>. Саме вони становили велику небезпеку повстанському запіллю, оскільки їх члени були, як правило, вихідцями з місцевого регіону і тому добре знали як його географічні особливості, так і місцеве населення. Наслідки їх діяльності красномовно ілюструють цифрові дані, що наводяться у спеціальних повідомленнях тогочасних районних партійних та радянських органів влади: тільки за грудень 1944 р. силами винищувального батальйону Підгаєцького району, що на Тернопільщині, "було затримано 26 бандитів, дезертирів і тих, хто ухилявся від військової служби – 97 чол., без документів і підозрілих осіб – 40 чол., вбито і знищено – 11 бандитів"<sup>25</sup>; у Білобожницькому районі за листопад цього ж року "було проведено наступні заходи: засідок прихованих – 21, патрулювань – 30, прочісування лісу – 2 рази"<sup>26</sup>.

Напруження ситуації в терені вимагало від повстанського підпілля здійснення застережних або навіть превентивних заходів. "Характер праці на сітці настільки змінився, що з клітин нижче району найбільшого значення набули змілітаризовані кущі. Так, підрайони було прикріплено до більш сильних кущів, і вони стали їх політичними зверхниками, а станиці за поміччю станичних діють з куща, як свого мілітарного й політичного осередку. Інтендантів змілітаризованих кущів безпосередньо підпорядковано господарчим районовим"<sup>27</sup>. Тобто, відбувалася максимально можлива у даній ситуації мілітаризація повстанського запілля. Збройні боївки, самооборонні

кущові відділи нерідко ставали єдиними захисниками населення села, оскільки відділи УПА далеко не завжди своєчасно реагували на ворожу агресію, за що й піддавалися критиці з боку керівників підпілля. Пасічник Петро, учасник визвольних змагань з Бучаччини згадує: "Я прибув у село з Карпат у лютому. Якраз тоді організувалася боївка "Омелько". ...Боївка складалася з 12 чоловік. Нашим завданням було підтримувати моральний дух населення і обороняти його спокій від наскоків гарнізонців, які хапали людей, мордували, люди зникали безслідно"<sup>28</sup>.

З іншого боку, виступаючи в ролі представників силової структури підпільної української влади (певною мірою легітимної), вони дещо стримували процес радянзації в західноукраїнському регіоні. Через страх бути покараним зменшувалося число тих, хто мав бажання очолювати сільські ради, займати відповідальні пости на рівні району чи області тощо.

Військова сітка запілля і надалі перебувала в тісній взаємодії з УПА. В першу чергу це проявлялось у тому, що військові референти, чи оргмоби відповідали за якісне кадрове поповнення повстанської армії, частково, за забезпечення її зброєю та обмундируванням, належний рівень розвідки та зв'язку. У наказі ч.7/44 від 1.09.1944 р. наголошується, що "відділи УПА "Захід" повинні співпрацювати найтісніше з тереном, зокрема бойова співпраця із самооборонними кущовими відділами, взаємна поміч і дружба.... Розвідниці належать теренам (повітовим оргмовам) і є зобов'язані контактувати з перебуваючими на їх теренах відділами"<sup>29</sup>.

Зимові місяці 1945 р. характеризувалися загостренням протистояння між радянською владою та українськими повстанцями. Сторони (як одна, так і інша) відповідали на терор терором, та жорстокими репресіями. "Весняна кампанія обернулася для ОУН-УПА важкими людськими втратами, певною дезорганізацією підпільної мережі"<sup>30</sup>. Це спонукало керівництво повстанського підпілля здійснити реорганізацію своєї сітки у запіллі. Згідно з наказом № 17 від 28.04.1945 р. за підписом В. Шелеста, в.о. командира УПА "Захід", скасовувалася "сітка оргмобів (організаційно-мобілізаційної референтури) та їх діяльність. Оргмобів слід влити в першу чергу у відділи, а незалежних включити у іншу роботу. Тих, хто вчить (підреферентів оргмобів) передати таким же порядком у самостійні кущові (районні) відділи. Функції оргмобів беруть на себе команди відтинків"<sup>31</sup>. Даний наказ фактично поклав початок якісно іншому етапу функціонування повстанського запілля в цілому і його самооборони, зокрема.

Таким чином, узагальнюючи сказане, можна дійти висновку, що виникнення самооборони повстанського запілля було викликане, передусім, необхідністю захисту місцевого населення перед загрозою фізичного винищення з боку німецьких окупантів, польських екстремістських елементів та

репресивних органів радянської влади. Причому дія останніх двох чинників актуалізувалася саме в 1944–1945 рр. Не менш важливим завданням військової сітки повстанського підпілля було забезпечення УПА якісним кадровим поповненням, надання розвідувальних даних та чіткого, надійного зв'язку. З найбільш поширених форм самооборони в означуваний період можна виділити кушові самооборонні відділи та боївки. Варто зауважити, що активна діяльність військової сітки оунівського підпілля, сприяла забезпеченню легітимності української влади у повстанському запіллі.

<sup>1</sup> *Стародубець Г.* Організація самооборони українського повстанського запілля в другій половині 1943 – першій половині 1944 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 7. Серія: Історія. 36. наук. праць. – Вінниця, 2004. – С. 61–66; *Стародубець Г.* Діяльність організаційно-мобілізаційної референтури запілля УПА на зламі 1943–1944 рр. // Питання історії України: 36. наук. статей. – Т. 7. – Чернівці, 2004. – С. 73–78.

<sup>2</sup> Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3836, оп. 1, спр. 62, арк. 38.

<sup>3</sup> Там само. – Спр. 22, арк. 13.

<sup>4</sup> Там само. – Спр. 13, арк. 3.

<sup>5</sup> Там само. – Спр. 156, арк. 78.

<sup>6</sup> Там само. – Спр. 67, арк. 35.

<sup>7</sup> Там само. – Спр. 151, арк. 27.

<sup>8</sup> Там само. – Спр. 14, арк. 42.

<sup>9</sup> Див., наприклад, *Кентій А.* Українська Повстанська Армія. – 1944–1945 рр. – Київ, 1999. – 219 с.; *Киричук Ю.* Ставлення ОУН-УПА до мобілізації населення західних областей України в Червону армію (січень 1944 р. – травень 1945 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 35–36. – Львів, 2000. – С. 344–353; *Лисенко О., Вронська Т.* Терористична тактика в діяльності ОУН та УПА // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси. – К., 2002. – С. 656–677; *Русначенко А.* Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. – Київ, 2002. – С. 225–237, та ін.

<sup>10</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833, оп. 1, спр. 156, арк. 131–136.

<sup>11</sup> Там само. – Спр. 66, арк. 128.

<sup>12</sup> Там само. – Спр. 156, арк. 80–81.

<sup>13</sup> Там само. – Спр. 3, арк. 26.

<sup>14</sup> Там само. – Спр. 14, арк. 52.

<sup>15</sup> Там само. – Спр. 66, арк. 144.

<sup>16</sup> Там само. – Спр. 152, арк. 7.

<sup>17</sup> Там само. – Спр. 15, арк. 4.

<sup>18</sup> Там само. – Спр. 14, арк. 50–53.

<sup>19</sup> Там само. – Арк. 52.

- <sup>20</sup> Там само. – Спр. 13, арк. 3.
- <sup>21</sup> Там само. – Арк. 12.
- <sup>22</sup> Там само. – Спр. 15, арк. 4.
- <sup>23</sup> *Веденєєв Д., Лисенко О.* Прояви терору і тероризму в протистоянні радянської влади та ОУН-УПА в західноукраїнському регіоні післявоєнної доби // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. – С. 752.
- <sup>24</sup> *Масловский В.* В борьбе с врагами социализма. – К., 1984. – С. 102.
- <sup>25</sup> Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. П.-І, оп. 1, спр. 106, арк. 44.
- <sup>26</sup> Державний архів Тернопільської області. – Ф. П.-І, оп. 1, спр. 106, арк. 14.
- <sup>27</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3836, оп. 1, спр. 66, арк. 128–129.
- <sup>28</sup> *Синенька О.* За рідний край, за нарід свій. – Тернопіль, 2002. – С. 154, 155.
- <sup>29</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3836, оп. 1, спр. 15, арк. 5.
- <sup>30</sup> *Киричук Ю.* Український національний рух 40–50-років ХХ століття: ідеологія та практика. – Львів, 2003. – С. 195.
- <sup>31</sup> ЦДАВО України. – Ф. 3833, оп. 1, спр. 70, арк. 2.

Т. А. Фасоля  
(Київ)

## СПОГАДИ УЧАСНИКІВ УПА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Минуло вже понад шістдесят років від початку боротьби УПА й понад сорок п'ять після її завершення, проте багато моментів історії українського Опору ще чекають на свого дослідника. За останнє десятиліття ця тема активно розглядалася на всіх рівнях: вийшли численні книги, присвячені ОУН-УПА, широко відгукувалися ЗМІ, але до крапки над “і” ще далеко. Багато досліджень хибують на надмірну ідеологічну заангажованість, часто зустрічаються випадки “очорнювання” чи “прикрашання” історії.

Серед спадщини ОУН-УПА, що заслуговує на ґрунтовне дослідження, – й спогади колишніх вояків Української повстанської армії. Вони є цінними з історичного погляду, оскільки це “погляд зсередини”. Саме зі спогадів і часто тільки з них можемо отримати важливу інформацію про умови боротьби та військову тактику повстанців, багато дізнатися про психологію упівців, їх думки, мрії і прагнення.

Спогади колишніх вояків УПА вийшли кількома окремими книгами у Львові, Ужгороді та Києві. Також їх вміщено в тт. 5, 15, 26, 27, 28, 29 Літопису УПА, певна кількість друкувалася в пресі націоналістичного спрямування